

az ezüstdaru fészkét,⁹ amelybe Thallóczy Lajos¹⁰ látogatójegyét helyezte, ha Bécsből Budapestre jött olyan udvari pletykákkal, amelyeket a magyar arisztokrataörökben akart elhelyezni; ahová névkártyáját helyezte Rudnay Béla, a pesti főkapitány is... ahová p. f-jelzéssel¹¹ ellátott vizitkártyáját tette minden ifjú és öreg arisztokrata, aki számítani akart valamit a világban... [...]

(Budapest, 1917)

„Pest Rózsája”

Pilisy Róza legragyogóbb élete, öreges hanyatlása
és remete-halála

KRÚDY GYULA

A pilisi öreg katonaorvos unokája

A falusi naptárak a múlt század középső éveit írták, Pilisen (Pest megyében) egy apátlan leányka jött a világra, akit az ottani katolikus egyház anyakönyvébe Schumayer Rozália néven jegyeztek be.

Szerelemgyermek volt.

Atyját ama hetyke dragonyostisztek között kellett volna keresni, akik a múlt században, az elnyomatás éveiben a császár hatalmát jelentették Pest megyében. Talán egy gróf, talán egy herceg volt az udvarló, aki könnyű

⁹ Pilisy Róza ezüstdarut formázó névjegy- és vizitkártya tartója ma is megvan a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében.

¹⁰ Történész, politikus, Ferenc József Balkán-szakértője, 1885-től a bécsi udvari kamarai levéltár igazgatója (1856–1916). Híresek voltak bécsi lakásán, az úgynevezett bűzértanyán zajló, bővérű, könnyű lányokat is fogadó kanmuriái, ahová a legmagasabb rangú politikusok és tudósok is eljártak.

¹¹ A p. f.-üzenet feloldása: pour fite vagy pour féliciter, azaz: „szerencsekívánat”, valamely ünnepi alkalomra szóló köszöntés, jókívánság.

katonaszívvel vonult új állomáshelyére, miután a pilisi orvos leányának fejét „elcsavarta”. Gróf Stádion főhadnagy, a birodalom miniszterelnökének fia legyezgette bókjaival legtöbbször az orvos leányát. Ez a Stádion főhadnagy ugyancsak egy „nőies ügyből” kifolyólag később Nyíregyházán agyonlőtte magát.

A bánatos nagyapa adoptálta unokáját, akinek anyja szegyenében világga bujdosott. A pilisi Schumayer-kúriában nevelkedett a kis Róza, amíg tizenhatodik évét elérte.

S ekkor fölbukkant újra a katonatiszt.

Gyalogsági tiszt, aki elszöktette Rózát a nagyapai háztól, mert a leányka hiszékenységében nem okult anyja példáján, hitt a tiszt egyenruhának.

A pilisi házban az öregek egymagukban maradtak a kietlen kertben.

Nem tudták megvárni azt az időt, amíg Róza unokájuk visszatér.

A temetőbe költöztek, és Rózának nyoma veszett.

A kaméliás hölgy neveltetése

Ezekben az években a Szervita téri virágüzletben egy barna, csillagszemű, nagyon finom arcú új kiszolgálóleány kezdti tűzdelni a virágokat a gavallérok kabátjainak gomblyukába.

A kor divatja szerint virágot viselt mellén minden valamirevaló úriember. Ide tért be a vörösbarna szakállú Podmaniczky Frigyes mindennapi fehér szekfűjéért, Károlyi István gróf búzavirágjáért, Szemere Miklós tearózsájáért, Batthyány Elemér gróf kaméliájáért.¹² És mind többen jöttek az akkori úriemberek közül, amikor a szép virágáros kisasszonynak híre futamodott. Belépett gomblyukvirágáért a feketeszakállú, karcú, ifjú Apponyi Albert, a nemzeti párt vezére, és a belvárosi virágüzletek közül ezentúl ő is a Szervita téri virágkereskedés mindennapi látogatója lett.

Schumayer Róza nevét azonban csakhamar emlegetni kezdik az akkori Arany Sasban, az Újvilág utcai vendégfogadóban, ahová a Pest megyei urak jártak szállásra, kosztra, vigalomra Kommernéhez. Az Arany Sassal szemközt egy földszinti lakást bérel egy sokáig ismeretlen hódoló az egykori virágáros kisasszony számára, a főváros legjobb francia és német nyelvmestereit, egyetemi tanárait járattja Róza kisasszony tanítására. Angol társalkodónő vigyáz, hogy komolyabb következményei ne legyenek az éjjeli zenéknek, amelyeket Gullner alispán vezetésével a Pest megyei gavallérok a rejtélyes kisasszony ablakai alatt rendeznek.

¹² Télen is virágzó, piros virágú díszcserje és virága.

Aztán jönnek a külföldi utazások, megannyi nászút, amelyet az előkelő fürdőhelyeken, a messzi nagyvilágban tölt Schumayer Róza. Még Lourdes-ba is elviszi őt „tisztelője”, aki a világi tudományok mellett főként vallásosságra neveli a „kaméliás hölgy”-et, amint akkoriban elnevezi a nevezetes hölgyet a szőke szakállú Ambrus Zoltán.

Róza néhány esztendő alatt nagyvilági dáma lett, mert hallatlanul tanulékony, tehetséges, szinte „geniális teremtmény”, amint a Nemzeti Kaszinóban mondják az urak, akiknek alkalmuk volt Rózával beszélni. [...]

Kis palota a Belvárosban

Az Újvilág utcai „garzonlakás” csakhamar szűknek bizonyult az előkelő vendégek befogadására, mert a közeli Ferenc kávéházban tanyázó Reviczky Gyula költőn kívül komolyabb „költők” is tiszteletüket óhajtották tenni „Pest Rózájánál”, ahogyan a vendégségben járó Albert, az angol trónörökös a ritka hölgyet elnevezte.

A Magyar utcában, a Károlyi-kertre néző erkéllyel: kínálkozott egy ház megvételre. Az egészséges fekvésű házat az okos Róza részvénytársasági alapon vette meg. Minden gavallérnak, aki a jövőendő házában néhány kellemes percet tölteni akar napjában: részvényjegyzési joga volt. A ház berendezését Thék Endre,¹³ a franciás szakállú asztalos vállalta, aki a szép bútorokon kívül a szép hölgyeket is szerette.

Batthyány Elemér karján lépett be új otthonába „Madame Rose”, amint-hogy ennek a férfinak karján sokszor jelent meg a nyilvánosság előtt. Elemér gróf ugyanis sohase tervezett se házasságot, se hivatalvállalást, amely körülményeknél talán hátrányára lehetett volna a „kaméliás hölgy” ismeretsége. A lóversenyen éppen úgy eléje sietett a lóháton érkező dámának, mint a bécsi Rotschildnének vagy a híres Daisynek. A gróf a hölgynek nem rangját nézte, hanem szépségét és műveltségét. És haláláig leghívebb barátja maradt Schumayer Rózának.

Róza asszony elérte vágyát. Saját otthona volt, ahol vendégeit mindig fehér ruhában, Blahánés kedvvel, pezsgős, franciás szellemességgel, alázatosan várta a lépcső följáratánál. Úrnő volt és rabnő volt egyszerre. A SZERIELEM RABNŐJE, KIRÁLYOK ÚRNŐJE – amint a régi iskola szerint mondták.

¹³ Bútorasztalosból az egyik legnagyobb magyar bútorgyárossá emelkedett, Magyarországon ő indította el a nagyüzemi bútorgyártást (1842–1919).

Királyok járnak látogatóba

A Magyar utcai házban olyan kellemetesen és langyosan telt az idő, mint valaha Dubarrynál a francia király idejében.

Az inkognitójukat Pesten élvező királyok a mellékük beosztott „Nachtmeisterek”¹⁴ révén a legrövidebb bejelentéssel léphettek be a házba.

Esterházy, aki gárdatiszt korában sokszor teljesített szolgálatot uralkodó személyiségek itt időző Milánt, a szerbek exkirályát Rózához, akit ilyenkor barátnők kara koszorúzott. Szép, hozzáillő barátnői voltak... Egyikből az egyiptomi kedive¹⁵ is vitt mintát Kairóba. Színésznők különösen a Népszínház fénykorában kerestek módot a Madame Róza estélyein való megjelenítéshez.

A legenda szerint a német császár Budán tartott felköszöntője után feketekávézni és elismerést hallani ugyancsak Róza asszony salonjában jelent meg, bár ilyesmit a harci költőről és puritánról nem lehet föltételezni.

De a fantázia szárnya röptül a mind nevezetesebb szerepet játszó hölgy körül.

Részt vett Bosznia és Hercegovina okkupálásában a Kállayval¹⁶ való barátsága révén. Thallóczy Lajos a bécsi kabinetirodából jövet itt cserélte ki az udvari pletykákat a pesti információkkal. Szemere Miklós neki mondta tollba híres Széchenyi-pohárköszöntőjét, amely így végződött: „Nem boldog a magyar.” A múlt és jelen legnagyobb parlamenti orátora nevezetes beszédeiből, amelyeket az egyházpolitikai viták alatt mondott, itt tartott főpróbát.

Az ezüstdaruban, amelyben Madame a látogató jegyeket gyűjtötte, külföldi politikusok, kormányzók és magasrangú katonák éppen úgy leadták névjegyeiket, mint akár valami követségnél. A női ész, az asszonyfurfang, Vénusz leghatalmasabb követségénél.

¹⁴ Szójáték a Wachtmeister („a király őrzésével megbízott tiszt, őrség”) – Nachmeister („éjjeli, éjszakai mester”) szavak összezsengésével.

¹⁵ 1914-ig az egyiptomi alkirály hivatalos címe.

¹⁶ Azaz Kállay Béni politikus, diplomata, történész, pénzügyminiszter, az Osztrák–Magyar Monarchia belgrádi főkonzulja, 1878-tól Bosznia kormányzója (1839–1903).

Meghalni egy író miatt

Róza azonban írók és költők nélkül nem élhetett, mint akár a Wohl nővérek,¹⁷ akár Bulyovszky Lilla,¹⁸ akik ebben a korszakban tartják irodalmi szalonjaikat.

Érzelmes nő volt, aki még a diplomáciai játékok közepette sem tudta elhallgattatni a szívét.

Mindig kellett lenni körülötte egy költőnek, akibe életre-halálra szerelmes legyen.

A királyok és hercegek után kiszellőztetvén szalonját, a műzsafiak látogatását várta. Verseket, beszélyeket és regényeket írt, amelyeknek meghallgatásához írókra volt szüksége. (Mint később színészeket is gyűjtött maga köré műkedvelői előadásaihoz.)

Néha csak egy feketekörmű költő volt az, aki Róza bizalmát bírta. A pirosorrú Erdélyi Gyula¹⁹ („Szilveszter”) Budáról hozatott költőket, míg Malonyai Dezső,²⁰ akivel Párizsban ismerkedett meg utazásai közben, a

¹⁷ Wohl Janka (1846–1901) és Stephanie (1848–1889), a budapesti társasélet meghatározó figurái a 19. század utolsó évtizedeiben, szerkesztők és írók. Munkásságukról bővebben lásd Borbíró Fanni *Csevegés, zene és egy csésze tea* című írását (*Budapesti Negyed*, 2004/4).

¹⁸ Lánynevén Szilágyi Lilla színésznő, író (1833–1909). 1847-ben már a Nemzeti Színház tagja volt, 1848 márciusának szereplője. Tizenöt éves korában ment feleségül a kor népszerű írójához, Bulyovszky Gyulához. Gyulai Pál, a 19. század utolsó harmada irodalmi közéletének egyik legbefolyásosabb vezére eltanácsolta a magyar színpadtól, mivel Bulyovszkyné német színpadi szereplésre is vágyott. Az 1850-es években híres szalonéletem vitt, és írással is jelentkezett a *Hölgyfutár* hasábjain. 1874-ben befejezte színésznői pályafutását, pedig olyan tisztelői is voltak, mint II. Lajos magyar király. Visszavonulása és férje halála után teljesen az irodalomnak élt; írásai jelentek meg, útinaplót írt norvégiai utazásáról.

¹⁹ Költő, író, tárcairó (1851–1912). Krúdy Erdélyi negyvenéves írói jubileumán így emlékezett meg róla a *Balás Sándor köpönyege* című írásában: „...képzeletben feltűnik egy pirosmellényes, barna köpönyeges, furcsa öreg úr alakja, aki ősz szakállával, piros arcával és vidám tekintetével éppen olyan figura modern életünkben, mint amilyen figurákat Jankó János rajzoltatott hajdanában. A Jankó János fantáziájában élt ilyenformán az »őreg költő« alakja. Így ült a kávéházban vagy a kocsmában. A barna köpönyeg egykori viselőjével, mintha együtt növekedett, vénül volna, mint a Jézuska ruhácskája. A kalapja kerek, pörge, a nyakkendője rendetlen, laza csokorra kötve, egészen véve bohókás, bohémes, mintha a Komlóban vagy a Csigában találkoznánk vele ezelőtt negyven esztendővel. ... [...] Vagy húsz kötet vers, regény, novella, tömérdek újságcikk jelentti Erdélyi Gyula elmúlt negyven esztendejét. Író volt mindig, szegény, árva gyermeke a jó istennek, a feje fölött ugyanazok a csillagok, amelyek a hatvanas esztendőkhöz ragyogtak...” *Nyugat*, 1911. 9. sz.

²⁰ Művészeti író, író (1866–1916). Justh Zsigmond szűk baráti körének tagja, Pekár Gyula, Mednyánszky László, Feszty Árpád, Bródy Sándor, Rózsa Miklós barátja. Justh ajánlásai segítségével éveket töltött Párizsban, de Munkácsy Mihály magyarországi látogatásakor már

modernebb írókat mutatta be a Magyar utcai szalonban. Legkésőbb egy Pasics álnévű, félig hírlapíró, félig korhely hordta a környékbéli korcsmák-ból a költőket Róza asszony mulattatására.

Költő tehát mindig volt a háznál. („Bulyovszky” mindig kosztolt itt, és a földszinten otthont is kapott.

Malonyai azonban egyszer egy fiatal íróat azzal a megjegyzéssel mutatott be Rózánknak, hogy őrla mintázták Toldi Miklós alakját az Arany János-szoborhoz.²¹

Ebből az ismeretsegből majdnem tragédia lett. Róza túl komolyan vette a maga „Bulyovszky”-ját, és miatta regényes körülmények között meg akart halni. Pisztollyal keresztüllőtte a helyet a szíve fölött.

A színészek közül Újházi és Szirmai urak²² sokkal mulatságosabb emlékekkel távoztak a barátságos házból.

Az élet eliramlik

„Pest rózsája” fölött múltak az évek, még az írói dicsőség sem állította meg a szálló napokat, amely írói dicsőség Pilisy Róza néven kiadott kötetei révén érte.

Agavallérok és költők még egy darabig hordozták hónuk alatt a Pitypalatty című kötetet, aztán otffelejtették valahol, mint Róza asszonyt is kezdte elfelejtgetni a világ. Utolsó szerepeit Ferenc Ferdinánd előtérbe lépése idején játszotta, aki a hervadt rózsát tüntette ki bizalmával a magyarok közül, hiába akarta jobb irányba vinni Pályi Ede doktor.²³

A háború végképpen elfelejtette Pilisy Róza nevét, bár Pilisen, az újonnan épített régi házból hadikórházat szervezett. Nemesszívű honleány módjára vette ki részét a szerencsétlenségből, mert általában fennkölt jellemű, ritka szívjóságú, jóteknony lelkű asszonyság volt, amely tulajdon-

a művész titkára. 1898-ban Munkácsyról, 1905-ben Mednyánszkyról írt sajátos műfajú, intimítasokat is felvillantó monográfiát. Igazi életművész; kapcsolatai és ügyessége révén, két lábbal állva a földön, jó anyagi érzékkel számos művészeti területen otthonosan mozgott és járt ki nagy honoráriummal járó publikálási lehetőségeket. (Például *A magyar nép művészete*. I–V. Budapest, 1907–1922.)

²¹ Vö. az 1. kötet 309–310. oldalán a 3 és 5 lábjegyzetekkel!

²² Azaz Újházy Edéről (1844–1915) a Nemzeti Színház örökös tagjáról és Szirmai Imréről, a Magyar, később a Király Színház színészéről van szó.

²³ Hírlapíró (1865–?). *A Magyar Szó*, majd a koalíció idején a *Budapesti Napló* szerkesztője. Krúdy itt nyilván azért emlegeti, mert bölcsellettudományi kérdésekkel is foglalkozott, így például kötete jelent meg *A szabad akaratról* címmel.

ságának megmondhatóí mindazok, akik rokonszenvét bírták. Szegények és költők.

– Életem eliramlott! Barátaim a másvilágon várnak. Csak azt nem tudom, hogy mi lesz Elemér gróffal! - monda néhány év előtt Róza.

Gyönyörű regény maradt utána, lezárult életévek. Egy soha vissza nem térő, patetikus, szerelmes, művelt korszaka Magyarországnak, amikor a férfi regényhősök mellett a nők is igyekeztek regényhősnők módjára élni, szeretni, meghalni. Senki se bánhatta meg, hogy ismerte.

(Reggel, 1931. július 20.)

A veresnek nem tetszenek a dolgok

KRÚDY GYULA

Különös nő volt. Bizonyos kérdésekben – többnyire praktikus kérdésekben – olyan okos, mint a nap (ahogyan abban az időben mondták), míg ábrándos, idealisztikus, mondjuk szívbeli dolgokban olyan naív, mint egy gyermek. (Így például a szerelmet is komolyan, sőt életre-halálra fogta fel gondolataiban. Bizonyára így mondta magában: – Szerelem.)

A vasemberes ház lakója körülbelül tíz esztendeig a Szerelem nevében ragaszkodott nyomorult személyemhez.

Nem tudnám megmondani, hogyan és miért, mert meglehetősen kicsapongó életmódot folytattam, amelyről jobb nem beszélni. A vinkótól kezdve a francia pezsgőig lerészegedtem éjszakánként. A konyhaszolgálótól a hercegnőig futkostam mindenféle elérhetetlennek látszó nők után. Barátaim voltak hordárok és császári és királyi kamarások, a Nemzeti Kaszinóban éppen úgy megfordultam, mint a hajnali lebujokban. Platinahamisítók között hallgattam a tárgyalás menetét („űztem a lapot” – mint abban az időben mondták), valamint a főrendiház ezüstfejű tagjait tanítottam a magyarországi közjogra.

Szóval ilyen bizonytalan foglalkozású ember voltam – miközben hírlapi cikkeket írogattam, többnyire erkölcsös cikkeket, amelyekben megosto-